

Párbeszéd a társadalommal

Kommunikáció a honvédelemről

Az elmúlt néhány évben a honvédség megítélése tárgyában elvégzett közvéleménykutatás adatai szerint a Magyar Honvédség intézményének a presztízse magas, s kizárólag a Határőrség bizalmi indexe nagyobb a honvédségénél. A megkérdezetteknek csupán 13%-a nem bíz a hadseregben. A sorozott hadsereg hívei vannak többségben, és az a véleményük, hogy a sorkatonai szolgálat a magyar fiatalok férfivé válásában elengedhetetlenül fontos momentum, az állampolgári kötelesség teljesítése egyben hazafias kötelesség. A Magyar Honvédség iránti bizalmat firtató kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy a szervezetet kevésbé hiszik alkalmasnak katonai feladatok sikeres végrehajtására, a sorkatonai szolgálatot a zömében ötven évnél idősebb válaszadók tartják fontosnak, és a honvédelemre fordított költségeket szívesebben látnák a szociális, egészségügyi vagy más népjóléti célok megvalósításánál.

A fiatalok elvesztegetett időnek érzik a sorkatonai szolgálattal eltöltött kilenc hónapot, s minden bevonuláskor riasztó adatokat olvashatunk a nagyszámú „untauglich”, alkalmatlan szolgálattól való megmeneküléséről, vagy éppen azokról a munkanélküli fiatalokról, akik a sorkatonai szolgálatban látják gondjaik legalább időleges megoldását.

A Magyar Honvédség átszervezésének időszakában végzett belső életmód- és közérzetkutatás a tisztikar belső meghasonlásának jeleit mutatja, a tisztek egy része úgy érzi, hogy a társadalom szociálisan lecsúszó, erkölcsileg leértékelt rétegéhez tartoznak.

A Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalása, a magyar katonák helytállása a nemzetközi békefenntartó egységek kötelékében, szakmai rátermettségük elismerést váltottak ki külföldön és belföldön egyaránt.

Az 1994-es évben a kísérletképpen lányoknak is felvételt hirdető katonai műszaki főiskolán túljelentkezés volt, és azóta is így van minden évben. A hallgatók közül kevesen hagyták el azóta a főiskolát.

A Magyar Honvédség átszervezése, modernizálása hosszú távú honvédelmi érdek, a Magyar Köztársaság biztonsága garantálásának feltétele. Az 1990-es évtized nemzetközi viszonyainak világméretű újrendeződése közepette nemzeti érdekeink érvényesítése szempontjából kedvező helyzet alakult ki: a NATO-hoz való csatlakozás távlatosan megkönnyíti a hadsereg korszerűsítésének nem egyszerű feladatát, s teljesítőképessége javulásával, valamint tagjainak magasabb szintű szakmai tudásával, egy nyitottabb, öntudatosabb mentalitással és a mások teljesítményét elismerő magatartással sikerül kivívniuk a társadalom nagyobb megbecsülését, amelyre természetesen vágynak; az évek óta nyilvánosan működő hadsereg a demokratikus politikai viszonyoknak megfelelően egyre inkább válik – mint nemzeti intézmény – a társadalom természetes, integráns részévé.

A csak a véletlenszerűen egymásra halmozott tények és a vélemények tarkasága jól felismerhetően jelzi számunkra a honvédelemmel összefüggő kérdéskörök társadalmi megítélésének, ismeretének ellentmondásosságát, bizonytalanságait. Ebben a halmazban figye-

lemreméltó még az ifjúság viszonyulása a hadsereghez, a sorkatonai szolgálathoz. A bevonulás előtt álló fiatalok sorkatonasággal szembeni fenntartása nagymértékben az ismeretlenről való félelemből fakad, vagy a barátok által elmesélt élmények hatására alakul ki. Úgy tűnhet, maguk a honvédelem irányítói keveset tettek a jobb megismerés érdekében.

Megértetés és közérthetőség

A lakosság, a társadalom információval való ellátása, a tájékozódás lehetőségének megteremtése a honvédelmi minisztérium kiemelten fontos feladata. A honvédelmi kérdésekről folytatott kommunikáció során az állampolgárok tájékoztatást kapnak a kormányzat honvédelmi politikájáról, az egyes katonai programokról, továbbá a hadsereg életéről, annak érdekében, hogy a társadalmi problémákat és érdekeket figyelembe vegyék mindezek kialakítása, meghatározása és megvalósítása során. A hatékony és sikeres munka alapfeltétele a helyzetismereten alapuló tájékoztatási, kommunikációs tervek kialakítása, módszerének, fő irányainak meghatározása.

Az elmúlt évben a tájékoztatás csatornái a NATO-csatlakozás híreivel, információival árasztották el a közvéleményt, s a kormányzat külpolitikai sikerei háttérbe szorították azt a meghatározó folyamatot, melynek eredményeképpen befejeződött a Magyar Honvédség létszámának csökkentése és az átszervezés egy újabb, modernizációs szakaszba lépett.

A fegyveres erők átalakítása nem csupán az érintettekre tartozó, szűk szakmai kompetenciába utalható kérdés. A folyamat a belső konfliktusokon túlmenően hatással van a helyi társadalmakra, önkormányzatokra és kitérve a horizontot, a költségvetésen keresztül az egész társadalomra. A parlamentben lefolytatott költségvetési vita a honvédelmi költségvetés nagyságáról, az egészhez viszonyított arányáról, a honvédség fejlesztésének, korszerűsítésének távlatairól, fejlesztési irányairól szólt. A több oldalról megfogalmazott óhaj a korszerű, modern hivatásos hadseregről mindaddig óhaj marad, amíg a gazdaság növekedése nem eredményez e célra fordítható nagyarányú többletet, anélkül, hogy túlzottan megterhelné a magyar társadalmat.

A helyi önkormányzatok megszenvedték a honvédségi alakulatok felszámolását, bevételi forrásaik az addig ott élő és személyi jövedelemadókat fizetők számának csökkenésével jelentős mértékben apadtak. A helyzetüket tovább nehezítette a munkahelyek megszűnése, a korábban a hadsereg számára végzett, de a helyi közösség által is használt infrastruktúra fejlesztésének megakadása.

A kommunikáció, a tájékoztatás tehát vezetési kérdés és az érdekek egyeztetésének, az elfogadható kompromisszumok megkötésének nélkülözhetetlen feltétele.

1990 óta nőtt a katonai kérdések nyilvánossága, a magyar sajtóban nagy teret kaptak a hadseregben végbemenő reformok kérdései, azonban éppen a műfaj sajátosságai miatt a híradásokban rövid tények, a riportokban természetesen szubjektív hangvételű tudósítások hangzottak el. Az átalakuló rendszer jellemzőit, társadalmi összefüggéseit bemutatni, az érdeklődőkkel párbeszédet kezdeményezni a honvédelmi vezetés feladata és jól felfogott érdeke.

Az ifjúság és a honvédelem

Az 1998-as évben a fiatalok képezik e kommunikáció fő – és hozzáteszem – nehezen elérhető célpontját. Már több éve kezdődött a minisztériumban az a kísérlet, melynek eredménye mostanra kezd megmutatkozni, s amely természetesen a fiatalokkal „hivatalból” foglalkozó pedagógusok együttműködésére és segítségére épít.

A kezdeményezés mintegy legalizálódott, amikor találkoztak a honvédelmi és a művelődési tárca közigazgatási államtitkárai. A megbeszélés fő témája a katonai felsőoktatás

polgári felsőoktatásba való integrálása volt, s általában jelezte a tárca megváltozott fel-fogását a katonai felsőoktatás tekintetében, s kifejezte azt a szándékát, hogy saját eszközeivel részt vegyen a NAT-ba ajánlott és felvett témakör: a hazafiság és honvédelem nemzeti biztonsági kérdéseinek kidolgozásában.

A fegyveres erők civil kontrollja oly sokat emlegetett fogalma a sajtónak, a köznapi politikai szlengnek, hogy már fel sem tűnik: ahány helyen leírják, elmondják, annyiféleképpen értelmezik – ebben a kérdésben még mindig sok a bizonytalanság. A sajtóban és a politikában eltérő értelmezések, közhelyeszerű egyszerűsítések feleselgetnek egymással.

Kétségtelenül új kérdéskör került előtérbe, a polgári demokráciák politikai rendszerének a második világháború után elterjedő új intézménye működésének a nyugat-európai és az Amerikai Egyesült Államok-beli gyakorlati, tapasztalati és elméleti feldolgozása megkezdődött. 1957-ben megjelent *S. Huntigton* – azóta magyarrá is lefordított – alapvetőnek tekintett összefoglalása a fegyveres erők demokratikus vezérlésének, irányításának témájában. *A Katona és az állam* című monográfia ott és akkor a reveláció erejével hatott. Az Amerikai Egyesült Államokban a hidegháború idején a folyamatosan növekvő mértékű fegyverkezés, a háborús konfliktusok megnövelték a hadseregvezetés politikai szerepét és befolyását, amely a Szovjetunióval való kapcsolatok javulása időszakában – nagyon leegyszerűsítve a problémát – „kényelmetlenné” vált és kikényszerítette a hadseregvezetés fölötti kontrollt.

Az amerikai védelmi kiadások nagymértékű emelkedése 1950 után tükröződik a koreai háború költségében, valamint jelzi Washingtonnak azt a meggyőződését, hogy ebben a fenyegető világban újra fegyverkezni kell. Az 1953-at követő visszaesés *Eisenhower* azzal kapcsolatos próbálkozását mutatja, hogy ellenőrzése alá vonja a „katonai-ipari komplexumot”, még mielőtt az mind a társadalmat, mind a gazdaságot tönkretenné. A monográfia ezt a bonyolult problémahalmazt vizsgálta a sajátos amerikai politikai viszonyrendszerben, korának időszerű kérdéseire keresve a választ és a megoldást. A kormányzati politika elsődlegességét, a megnövekedett hatalmú, helyenként önálló hadsereg vezetése fölötti irányítási, ellenőrző és felügyelő funkcióját elméletileg is megalapozta.

Magyarországon a polgári demokratikus politikai intézmény- és jogrendszer kialakulásának időszakában a fegyveres erők civil kontrollja is aktuális feladattá vált, törvényi keretét a '90-es évek első felében megalkották. E civil kontroll eszköztárába beletartozik a honvédelemről, hadseregről szóló folyamatos és tárgyyszerű tájékoztatás, valamint az ifjúság felkészítése az állampolgári, társadalmi ismeretek keretében. A fiataloknak szóló tájékoztatás, ismeretátadás tartalma és módszere korcsoportok szerint, életkori sajátosságaiknak megfelelően változik. A 8–14 éves korú gyerekekhez programokkal fordulunk, melyek elsősorban emocionális, romantikus, játékos elemekből állnak, s a katonaelet romantikus, izgalmas mozzanatait villantják fel a történelmi példaképekre, irodalmi élményeikre alapozva.

A *Szondi apródjai* címmel meghirdetett, katonai mozgáselemekből összeállított országos sportverseny a magyar történelem katonalakjairól szóló szellemi vetélkedővel egészül ki, a regionális elődöntők és döntők helyszíne valamelyik katonai alakulat laktanyája, a szervezés lebonyolítása során a pedagógusok és a tisztek, sorkatonák közös munkája a felnőttek és gyerekek számára egyaránt alkalmat teremt újabb tapasztalatok megszerzésére, kapcsolatok kialakulására.

Számítva a gyerekek érdeklődésére, minden honismereti, hagyományörző vagy más ifjúsági szervezetnek segítségére vagyunk szellemi muníciónkkal és kapcsolatrendszerünkkel.

A magyar polgári forradalom és szabadságharc 150 éves évfordulója újabb alkalom a honvéd hagyományok ápolására, s ezen keresztül a mai honvédség életének élményszerű bemutatására: a Hadtörténelmi Múzeum időszakai és állandó kiállításai, közművelődési

ajánlata sok iskola tanárai és gyerekei között népszerűek. A jubileumi kiállítás – eddig be nem mutatott honvédrelikviakkal – biztosan sok látogatót vonz.

A történelmi ismereteken, a hagyományokon túl szükségesnek tartjuk az állampolgári ismeretek megszervezését a 10–14 évesek körében, s a honvédelem, politika tárgykörében rendszeresen megjelentetjük a hozzáértők cikkeit. Példaként a 2 *Zsiráf* diákújság hazáról, hadseregről, hadkötelezettségről szóló cikkeit említhetném. A gyerekek érdeklődését, aktivitását jelzi a cikkekben a Hazáról megfogalmazott kérdésekre adott nagyszámú, meglepően érett és meghatóan értelmes válasz.

A középiskolás korosztályról élt bennünk „prekonceptió” a politika, a társadalmi lét iránti közönyükről, közömböségükről, melyre – meglepetéssel és örömmel tapasztaltuk – rácsófoltak. A Budapesti Külkereskedelmi Szakközépiskola igazgatója kezdeményezésére a társadalomismeret-órák keretében kialakítottunk egy, két egységre tagolt tanmenetet biztonság, honvédelem–katonai szolgálat témakörben.

Az első egység a magyar biztonság elemzéséből kiindulva alapfogalmakat dolgoz fel; a nemzet, haza, biztonságpolitika fogalmát, történeti fejlődését a történelemről tanultak alapján a gyerekek maguk foglalják össze. Ezt követi az európai stabilitás történetébe ágyazottan a hadtörténet, majd a biztonságpolitikai alapfogalmak és összefüggések tárgyalása.

A második egység a hadkötelezettséggel, a Magyar Honvédség szervezetével, funkciójával gyakorlatiasan foglalkozik.

A témát oktató hivatásos katonatanárok élményszerűen és szakértelemmel vezették le az órákat.

Minket is meglepett, milyen nagy volt a gyerekek kíváncsisága és érdeklődése.

Ízelítőül, az általunk kidolgozott tansegédletből, néhány leggyakrabban feltett kérdést citálok: miért kötelező bevonulni; mi történik, ha nem vonulok be; mennyi idő alatt lehet megszokni a benti légkört; mi az erőltetett menet; van-e a honvédségben gépjárművezetői tanfolyam; mi a főka?

Ezekre a kérdésekre legjobban és hitelesen „egy katona” adhat választ, nem elhallgatva a nehézségeket: a kétéves gyakorlat, a gyerekek érdeklődése a siker bizonyítéka.

NAT és honvédelem

A NAT ember és társadalom témakörében a 20. század történetében részletként vagy egységes blokkban a felsorolt kérdéskörök szerepelnek.

A 20. századi történelem főképpen politika- és gazdaságtörténet, oktatása „finoman szólva” is problematikus. E korszak biztonságpolitikai szempontú feldolgozása Magyar-

A fegyveres erők átalakítása nem csupán az érintettekhez tartozó, szűk szakmai kompetenciába utalható kérdés. A folyamat a belső konfliktusokon túlmenően hatással van a helyi társadalmakra, önkormányzatokra és kitágítva a horizontot, a költségvetésen keresztül az egész társadalomra. A parlamentben lefolytatott költségvetési vita a honvédelmi költségvetés nagyságáról, az egészhez viszonyított arányáról a honvédség fejlesztésének, korszerűsítésének távlatairól, fejlesztési irányairól szól. A több oldalról megfogalmazott óhaj a korszerű, modern hivatásos hadseregről mindaddig óhaj marad, amíg a gazdaság növekedése nem eredményez e célra fordítható nagyarányú többletet, anélkül, hogy túlzottan megterhelné a magyar társadalmat.

országban nem elterjedt, a biztonságpolitika nem rendelkezik nagy hagyományokkal; könyvtára ugyan óriási, de az az oktatás igényeinek nem felel meg.

Ezért úgy gondoltuk, hogy ezt az időszertű politikai kérdést, megfelelő távolságtartással történelmi összefüggéseibe ágyazottan célszerű megvizsgálni és ezzel segíteni az eligazodást napjainkban.

A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatával és a Stratégiai és Védelmi Kutató Intézettel összefogva – bizvást állíthatom – hasznos tanácskozásokat terveztünk a történelemtanárok számára.

Ezek eredménye két kötetben került összegzésre. Az első a Történelemtanár-füzetek sorozatban jelent meg Oktatás–biztonság–honvédelem címmel, a második pedig a Biztonságpolitika tansegédlet korunk legjelentősebb politikatörténeti kérdéseit, a 20. sz. második felében bekövetkezett globális változásokat mutatja be, és a feldolgozáshoz módszertani mankót is ajánl.

Két időszertű kérdést kiemelek a kötetből, melyeknek oktatása, megismerése politikai kulturális fejlődésünk egyik záloga.

Magyarországon a fegyveres erők civil kontrolljának kérdése értelemszerűen a rendszerváltással vált gyakorlati problémává és az elmúlt hét év alatt elméleti és empirikus feldolgozása rengeteg cikk, tudományos dolgozat, tanácskozás és tapasztalatcsere tárgyává lett. Világosan látható, hogy a külföldi irodalom nagyszámú fordítása nem pótolhatja a magyar tapasztalatok elemzését, s a magyar viszonyok között folyamatosan alakuló, változó intézmények és gondolkodásmód elemzését.

A terminológiai kavalkád tovább nehezíti a probléma megértését. A civil kontroll kifejezés is magyarázatra szorul, mintegy körülírásra, mert mindkét szónak van magyarul értelme, régóta megszokott és használt tartalma, s nem jelenti az angolban meglévő irányítást, vezetéset, felügyeletet. A civil kontroll magyar megfelelőjenem lehet egyszerű tükörfordítás, helyette a körülményesebb, de így egyértelműbb polgári vezetés, irányítás és felügyelet kifejezés ajánlható.

A szemantikai probléma valójában érdek- és értékösszeütközéseket takar, mivel a polgári és a katonai szféra legsajátosabb céljait és érdekeit érinti. A polgári vezetés sarkköve, hogy mindig a civil vezetésnek – parlamentnek, kormánynak – kell eldöntenie, hol van a katonai és a civil felelősség határa. Az elmúlt évek tapasztalatait végiggondolva, megkockáztatom azt a feltételezést, hogy ez a határ vonal nem jelölhető ki egyértelműen, hosszú időre megkérdőjelezhetetlenül, hiszen a politikai rendszer szilárdsága, kialakulóban levő intézményrendszere, szokásrendszere, az ország külpolitikai helyzete mind-mind befolyásoló tényezők.

Csak jelzésszerűen említek meg néhány példát: 1990-ben a Magyar Köztársaság elnöke főparancsnoki jog- és hatásköre ismeretlen jogintézmény a nyugat-európai alkotmányokban. Magyarországon a kormány akkori szakértőivel szemben az ellenzékben tárgyaló Antall József, későbbi miniszterelnök ragaszkodott az 1946. évi I. tc-hez, hogy a Magyar Köztársaság az 1946-os köztársasággal mutasson kontinuitást. Akkor máshol húzódtott a politikai és szakmai kompetencia határa, mint a jogintézmény megszületése után, és 1994 után előfordult, hogy a parlament honvédelmi bizottsága egy, a Honvédelmi Minisztérium által elkövetett mulasztás miatt több ügyben magához vonta a döntést, melyeket korábban szakmai kérdésnek tekintett. Talán nem túl nagy melléfogás azt állítani, hogy maga a hadsereg polgári irányítása, felügyelete sui generis állandó konfliktusos folyamat, melyben a polgári dominanciát alapvetően nem megkérdőjelezve, de állandó érdek- és értékegyeztetés eredményeképpen érvényesül a demokratikus ellenőrzés folyamata.

Magyarországon 1990 és 1995 között létrejött a hadsereg civil kontrolljának jogi intézmény- és garanciarendszere. A parlament, a kormány rendelkezik az alkotmányban, a honvédelmi törvényben szabályozott módon a honvédelem és a honvédség irányításának, felügyeletének és ellenőrzésének eszközeivel. A társadalmi nyilvánosságnak a katonai

titkokat képező döntéseket kívül ki kell terjednie az egész honvédelmi igazgatásra és nem állami intézményei révén a hadsereg működése fölötti kontroll lehetőségére.

A témát hozzátétőleg is vázolva látható, hogy mennyire szövevényes és bonyolult összefüggésekről van szó, s ebben a körben még nem jelent meg összefoglaló és tájékoztató kitekintés.

A társadalmi nyilvánosság előtt megjelenő további, a honvédelmi politika körébe tartozó kérdés a magyar nemzeti biztonság stratégiájának léte. A nemzeti biztonsági stratégia magában foglalja a nemzet legfontosabb, hosszú távú közös érdekei védelme érdekében a nemzeti biztonsági célokat, valamint a nemzeti érdekérvényesítés eszközeinek szerepét és feladatait. A nemzeti biztonsági stratégia szolgálat alapul az alacsonyabb szintű vagy rövidebb időre szóló dokumentumok, így a nemzeti katonai stratégia kialakításához is. Ennek során a nemzeti biztonsági stratégia a politikai, diplomáciai, gazdasági és más, nem katonai eszközök alkalmazását helyezi előtérbe. természetes, hogy az ország a biztonság katonai feladatainak ellátására megfelelő katonai védelmi potenciállal, szilárd honvédelmi rendszerrel, ütőképes fegyveres erővel rendelkezzen, amely a nemzet biztonságának katonai hátterét, garanciáját adja. A fegyvernemi doktrínák e dokumentum keretein belül általában öt-tíz évre dolgozzák ki a hadseregére vonatkozó konkrét feladatokat, tennivalókat.

A nemzeti biztonsági stratégia és a belőle levezetett nemzeti katonai stratégia érvényessége mindaddig tart, amíg a biztonsági környezet alapvető tényezői vagy a honvédelemről alkotott meghatározó nézetek meg nem változnak.

A nemzetközi helyzet gyökeresen megváltozott a bipoláris világ megszűntével. A hidegháború és a globális katonai szembenállás véget ért. Ezzel Európa biztonsága egységessé vált, bár nem szilárdan biztonságossá. A napjaink korszakváltásából eredő átmenetiség jegyeit viseli magán a viszonyok dezintegrálódása, az újfajta egyensúlyok labilitása formájában.

Közép- és Kelet-Európában biztonságpolitikai szempontból számos negatív folyamat zajlik. A nacionalizmus – de inkább a sovinizmus – megerősödő tendenciája érthető a történelmi előzmények ismeretében, de a Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamaiban végbement és ma sem rendezett háborúk jelzik e folyamat erejét és veszélyességét az európai biztonságra. Magyarországnak mint leendő NATO-tagországnak a nemzeti biztonságát befolyásolja ez a tény, de azt alapvetően a szomszédos országokhoz való viszonya határozza meg. A nemzeti katonai stratégia – a reálisan számításba vehető veszélyforrások és a belőlük keletkező veszélyek elemzése alapján – abból indul ki, hogy Magyarország és a környező országok kapcsolata rendezett, háború veszélye köztük nem áll fenn. Mégis, a katonai tényező jelenleg – és még meghatározhatatlan ideig – nem pótolható szerepet tölt be a biztonság garantálásában, ennek a katonai erőnek azonban más a rendeltetése, feladata és működése, mint korábban.